

Teatrı düşünərkən... yaxud mən teatrdan nə istəyirəm?!

Çağdaş təzadlı zamanda tamaşaçının teatrdan umduqlarını anlamaqda çətinlik çəkirəm. Qərribə bir labirint yarandı; tamaşaçı sənətdən yüksək zövqlü işlər gözləyir, gərək sənətin izləyicisi sürətlə azalır, bayağılıq trendə, dəbə minir, teatr dəblə ayaqlaşmağa çalışanda da olur “o birilərin tayı”, şünaşlar da bir yandan deyir ki, izləyicidə estetik

zövq tərbiyə edilməlidir. Görünür, problem elə bu tərbiyədədir. Lap körpə yaşından bu proses başlamalıdır; valideyn-müəllim və sənət müştərək çalışmalıdırlar.

Stanislavski deyirdi: “Teatr asılıqandan başlayır”. Bu deyimin hər hansı xüsusi yozuma, şərhə ehtiyacı varmı? Stanislavski bunu deyərkən, həm hisslərə qapılıb, həm reallığı nəzərə alıb, həm də sənətin elmini yaradan sənətkar uzun illik təcrübəsinə əsaslanıb. Müasir dövrdə isə bu deyimin daha dərin qatları, mənalara haqda düşünməyə ehtiyac var. Bəlkə əslində, teatr təkəcə asılıqandan yox, “asılıqanda işləyən qadın”dan başlayır... Yəni teatrla bağlı olan hər kəs bu ali sənətin missiyasını dərk etməlidir.

Nədən ibarətdir bu alilik və missiya?! Bir zamanlar teatr anlayışı həyatdan uzaqlığın, təmtəraqlı üslubun, qeyri-təbiiliyin sinonimi kimi başa düşülürdü. Sonralar teatr canlı orqanizm kimi, həyatın necə varsa əks etdirildiyi məkan olaraq qavranmağa başladı. Teatra həm də şərtiliyin sinonimi kimi baxılırdı.

Məlum olduğu kimi, istənilən insanın həyatı, kiçik mühitin, yaxud böyük cəmiyyətin fəaliyyəti özü-özünə və özü üçün deyil, hər zaman xarici ələmlə əlaqədərdir. Canlı mədəniyyətlər də bu baxımdan əbədi ünsiyyətdədirlər. Burada qapalı mədəniyyətlərdən söhbət belə gedə bilməz və əgər onların cəmiyyətdən müvəqqəti bir təcrid edilməsi başlayırsa, böyük itkilər verilir. Teatrdə də belədir. Sənət daim ətraf ələmlə ünsiyyətdə və hərəkətdədir. Teatrın ax-

tarışda olması da təbii haldır. Çünki repertuarın əsasını yeni əsərlər və yeni mövzular təşkil etməlidir.

Bir vaxtlar səhnədə realizm hökm sürürdü, teatrda hər şeyi "həyatda olduğu" kimi göstərməyə çağırılırdı. Bax, o zaman teatrın teatrallığı itməyə başladı. Hər şey şoklə, "kopya"ya, məişət təsvirinə çevrildi. Lakin bu bozluğa qarşı etiraz da yox deyildi.

Və əlbəttə ki, teatrallıq teatrın təbii varlıq forması kimi özünə qayıtmalıydı. Əbəs yerə deyil ki, tez-tez E.Vaxtanqovun "Şahzadə Turandot"nu, Stanislavskinin "İsti üreyi"ni xatırlayırlar. Nəyə görə "Şahzadə Turandot" Stanislavskini vəcdə gətirirdi?! Hər şeydən əvvəl, ona görə ki, o, onda özünün teatr axtarışlarının təcəssümünü görürdü. Rus mühitindən danışırıqsa, elə 20-ci illəri xatırlayaq. Nə qədər teatra yeni gələn rejissorlar olub. Hərəsi də öz yeni manifesti ilə əvvəlki bütələri yıxıb, yeni teatr ideyalarını səhnəyə gətirməyə çalışıblar. Bu, o dövr üçün qanunauyğun və təbii idi. Təbii idi, ona görə ki, bəziləri başlanğıc səviyyəsində də qaldılar. Bəziləri də canlı teatr ənənələrindən qopduqları üçün tarixdə iz buraxmadılar. Yeni müasir teatr axtarışları ilə ənənəni davam etdirənlər isə XX əsrdə teatrın inkişafında iz qoydular. Götürək, rus teatrının mögikanları olan Stanislavski, Meyerxold, Vaxtanqovu. Bu üçlük yeni teatr ideyaları ilə rus teatrının inkişafında böyük rol oynadılar. Necə ki, 60-cı illərdə ölkəmizdə Adil İsgəndərov, Tofiq Kazı-

mov, Mehdi Məmmədov teatrda inqilab yaratdılar. Bu üçlük də Azərbaycanda yeni rejissor məktəbinin əsasını qoydu. Bu rejissorlar həyatın yeni məzmununu əks etdirməyə qadir olan yeni teatr axtarışında idilər. Yalnız keçmişin nailiyyətlərinə söykənilib, gələcəyin teatrını quranların ciddi nailiyyətləri olur. Bu dayaq olmadan teatrın hərəkəti də, inkişafı da yoxdur. Meyerxoldu misal gətirək. Onun hər bir tamaşası nəinki yeniliyə, novatorluğa, müasirliyə, eləcə də gələcəyə hesablanmışdı. Lakin eyni zamanda nə qədər paradoksal olsa da, Meyerxold böyük ənənəçi idi. Onun hər bir keşfi teatr ənənələrindən qaynaqlanırdı. Bu ya komedi del arte, antik ispan teatrı və ya yapon teatrı no və kabuki olsun.

Bu düşüncələrə dalarkən, bir şeyi də unutmamaq olmasın. Hər halda əsl sənət əsəri öz məzmunu ilə insanı vəcdə gətirməli, düşündürməlidir. Əgər əsər insanı həyəcana gətirirsə, hansısa fikirlərinə yol açarsa, demək, o, əsl sənətdir, teatr hadisəsidir. Teatrın sirli-sehrli bir aləm olduğunu, daima insanı özünə cəzb etdiyini nəzərdən qaçırmamalıyıq. Bu, bir reallıqdır ki, teatr daima öz yeniliyi, müasirliyi ilə adamı özünə cəzb edir, ovsunlayır. Teatrın missiyası da elə budur. Teatr daima insan problemini ortaya qoymalıdır.

İnsanı düşündürən problemlər, insan hissləri, arzuları, qayğıları teatrın məqsədi olmalıdır. Zənnimcə, səhnə əsərində zamanın nəbzi duyulmalı, dövrün reallıqları öz əksini tapmalıdır. Belə bir fikir də var ki, tamaşaçı teatrda olduğunu unutmalıdır, amma həm də daima hiss etməlidir ki, teatrdadır.

Həyatı dərk etmədən teatrda işləmək də mümkün deyil. Teatr elə bir dünyadır ki, mücərrədlik asan dərk olunur, fəlsəfi mənə da abstrakt ideya olmaqdan çəkinir. Teatr eyni zamanda mənəviyyata, mistikaya, mücərrədlığa də müraciət edir. Bu üç sözün - mənəviyyat, mistika və mücərrədliyin öz-özünüdə heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Lakin teatrda iş prosesi onu başa düşməyə imkan yaradır ki, həmin üç sözün arxasında konkret həyat hadisələri durur və bu, sadə yaşantılara çevrilir.

İndiki texnika, sosial şəbəkələr, minlərin, milyonların diqqətini çəkən yüngül, hətta bayağı, hətta mənəvi aşınmadan xəbər verən paylaşımlar, statuslar, postlar zamanında teatrın yaşaması, tamaşaçı ilə bağlarının qırılmaması daha çətindir. Səbəblər çoxdur, dediklərimiz də bu çoxluğun bir hissəsidir. Hələ üstəgəl, pandemiya dövründə yaranan böyük fasilələr, necə deyirlər, sosial və asosial məsafələr də öz sözünü deyir. Və gələnən qənaət budur ki, cəmiyyət teatr adlı möcüzənin sirdən çıxması, mənasını itirməməsi üçün bütöv bir komanda olaraq çalışmalıdır. Valideynlər övladlarını bu mənəviyyətə qənim kəsilmiş "qadjet"lərdən qoparmalı, sənət adamları isə çağdaş tamaşaçının marağını, diqqətini cəlb etmək üçün üsullar düşünməlidir. Yazımın əvvəlində sənət tarixindən yada saldıığım məqamlar isə əbəs deyil. Yalnız keçmişin uğurlu təcrübəsinə arxalanaraq yeni dövrün, müasir zamanın sənətini yaratmaq, inkişaf etdirmək olar. Əlbəttə, mən teatrşünas deyiləm, sadəcə daimi tamaşaçıyam və bu pərəkəndə fikirlərimlə özüm də qoyduğum sualın cavabını tapmağa çalışıram. Və düşünürəm, görsən, mən teatrdan nə istəyirəm?! Yəqin ki, özümü, ağırlarımı, gözləntilərimi, içərisində yaşadığım zamanı və o zamanın əsl simasını səhnədən seyr etməkdə arzum...